

NYA AVHANDLINGAR

Åsa Andersson: *Inte samma lika. Identifikation hos tonårsflickor i en multietnisk stadsdel*. Symposium, Stockholm/Stehag 2003. 284 s. English summary. ISBN 91-7139-632-2.

Avhandlingen med den underfundiga titeln *Inte samma lika* tar oss med till en av Göteborgs ”betongförorter”, kallad Näsby. Som läsare vet vi redan hur där ser ut – fast vi kanske aldrig har varit där. Genom höga opersonliga betongkroppar, blåsiga parkeringsplatser, nedklottrade väggar, skadegörelse, beslöjade kvinnor och bråkiga tonårgång tror vi oss ha bilden fullkomligt klar över hur det är att leva på ställen som Näsby. Helena, en av bokens huvudpersoner, säger såhär:

Det är ju inte så roligt för oss som bor i Näsby. Till exempel man träffar någon: Ja, hej och så Var kommer du ifrån, var bor du? Ja, i Näsby. Va!! Då blir dom helt skräckslagna (s. 57).

Denna diskursivt formade skräck inför mångmiljonprogrammets bostadsområden ville Åsa Andersson först göra till sitt avhandlingsämne. Efter att ha funderat kring hur hon skulle angripa det utan att hamna i förutsägbarhetens fälla valde hon att fånga vardagen i Näsby genom ett antal tonårstjevers berättelser, vilket kändes ”roligare, mer spännande och utmanande” (s. 35) än att kartlägga berättelser om Betongförorten utifrån mediabilder.

Benämningens politik och praktik

Och berättelser finns det många i denna bok. De fyra som avhandlingsförfattaren själv för fram är:

- en samhällskritisk berättelse om de möjligheter och begränsningar det för med sig att växa upp som ung kvinna i en ”svenskglä” stadsdel,
- en kulturteoretisk berättelse om identifikationsprocesser och tillgängliga positioner i det mångkulturella,

- en ontologisk och epistemologisk berättelse om narrativiteten som utgångspunkt,
- en reflexiv berättelse om forskarjaget och intervjun som social situation.

Utöver dessa finns det 24 berättelser till, som formuleras av bl.a. Yasmine, Julia, Pamela, Nelly, Helena, Angela, Elisabeth, Belma och Sahar. Dessa flickor bor alla i Näsby och gick på den högstadieskola som finns i området. Endast tre av flickorna kallar sig själva för svenskar, även om fler är födda i Sverige.

Just benämningens politik och praktik löper som en central problemställning genom hela avhandlingen, vilken öppnas med frågor som: Vad innebär beteckningar som ”utlänningar” och ”riktiga svenskar”? Vad innebär det att låtsas etnisk tillhörighet? Varför avkrävdes flickorna ofta frågor kring sitt ursprung överhuvudtaget, och varför måste de kalla sig för något som binder dem till en nation eller till en etnisk grupp?

Benämningens makt inskränker sig inte bara till etnicitet som sociokulturell identifikationsgrund utan handlar lika ofta om de intervjuades position som flickor – och flickor just från Näsby. Varför är det viktigt att vara oskuld och vad är det för fel på svenska killar? Varför känner sig Yasmine inte hemma i Sverige trots att hon har bott här sedan tre års ålder? Och varför försvaras Näsby som hembygd trots att flera av flickorna inte är säkra på att de vill bo kvar där senare i livet?

För att få svar på alla dessa frågor – och för att visa att de hänger intimt samman, har författaren valt ett flerperspektivistiskt analysätt. Andra hade kanske kallat det för intersektionalitet. Istället för att koncentrera sig – som många andra studier gör – på en aspekt av identifikation har hon velat se hur dessa olika meningssammanhang på sätt och vis är oskiljaktiga i flickornas försök att göra tillvaron begriplig, hur saker och ting *make sense*. Hur dessa meningssammanhang förstås, används, gestaltas och kommuniceras; vilka skillnader som erfars och konstrueras, varför detta sker och vilka konsekvenser det ger är viktiga följdfrågor till avhandlingens syfte, ”att analysera narrativa identifika-

tionsprocesser som tematiserar plats, kön och etnicitet hos en grupp tonårsflickor i en multi-etnisk och socialt stigmatiserad stadsdel” (s. 15).

Den narrativa sfären

De medel som Åsa använder sig av för att undersöka dessa identifikationsprocesser ”går aldrig utanför det narrativas sfär” (s. 22). Det innebär inte att analysen begränsas till språkliga representationsformer, utan kan även inbegripa performativitet i olika former, t.ex. talhandlingar, gester, klädsel, musikval. Dessa olika språk, eller ”texter”, ingår i en intertextualitet som förbinder t.ex. intervju-samtalen kring föräldrastämmande giftermål med den ”tunga diskurs” som finns i medias skildring av ”invandrade” flickors svåra situation i ”invandrarfamiljen”. Denna intertextualitet är samtidigt en del i en interkontextualitet, där texters sociala och kulturella sammanhang också visar sig ha specifika relationer. Intervjusituationens maktsammanhang, uttalade krav på att uppfylla intervjuarens förväntningar växelverkar med de erfarenheter av familjeliv och könsordningar som flickorna har.

En tydlig ontologisk och epistemologisk bestämning för hela avhandlingen görs genom att slå fast att det är genom narrativiteten som den sociala världen blir igenkänd, förstådd och begriplig för oss. Identiteten är en helt och hållet social konstruktion, och erfarenheter och minnen konstitueras genom narrativer. Dessa ska dock inte förväxlas med fria fantasier utan tillhandahålls ur en begränsad repertoar av tillgängliga kulturella narrativer. Urvalet i denna repertoar påverkas av institutionella, materiella och strukturella förhållanden.

I skenet av en så tydlig teoretisk markering av det ”narrativas sfär” – även om det är något oklart hur långt denna sfär sträcker sig – blir den diskussion som förs om olika insamlingsmetoder viktig och intressant. Här ställs frågan varför det som informanterna gör ofta anses som metodiskt mer värdefullt och sant än det som sägs, och varför deltagarobservation är att föredra framför uteslutande intervjuer? För att motivera sitt eget metod- och materialval tar Andersson hjälp av Judith Butler och säger att ord och tal faktiskt gör något och inte bara har kvalitet som ett sekundärt betecknande för handling.

Det empiriska materialet bygger på samtal, närmare bestämt på intervjuer med 24 flickor. De flesta intervjuerna är gjorda i par, en med tre flickor och vissa bara med en. Nio av flickorna intervjuades vid tre tillfällen med drygt ett års mellanrum, tio vid två tillfällen. Fem flickor intervjuades endast en gång. Summa summarum 32 intervjuer. Trots denna precisa redovisning är det lite

svårt att uppskatta materialets omfång. Däremot går det att utläsa ur de citat som finns med i texten att det är ett mycket starkt material, med många gripande berättelser, upprörande skildringar och insiktsfulla analyser.

Nu är det inte bara innehållet i intervjuerna som analyseras utan också själva intervjusituationen. Författaren använder gärna exempel på sin egen ”klumpighet” och osäkerhet i valet av ord och benämningar och vänder detta till en ”strategisk fördel” i analysen av flickornas meningssammanhang. En metodisk och reflexiv diskussion löper på detta sätt genom hela boken.

Den kulturella repertoar som de narrativa redskapen hämtas ur spänner över ungdomskulturforskning, ”etnicitetsforskning”, postkoloniala identitetsstudier, genusforskning och undersökningar som intresserar sig för platsen (och mer precist staden) som ett ”klassificerat” och rasifierat område. En lång rad av namnkunniga forskare som Beverly Skeggs, Homi Bhabha, Stuart Hall, Judith Butler och bell hooks finns med. Svenska forskare vars arbeten har påverkat studien är Magnus Berg, Lena Martinsson, Alexandra Åhlund, Per-Markku Ristilampi, Ove Sernhede m.fl.

Betongförorten som meningssammanhang och den mångkulturellas möjligheter

Det är just i det vetenskapliga samtalet kring identifikation, könsordningar, performativa handlingar, benämningens makt, segregation och multikulturalitet som en möjlighet – som avhandlingens huvudresultat landar. Avsikten är att visa hur platser som Näsby betecknas, dvs. laddas med innebörder som bekräftar och verkar för en fortsatt kategorisering av och uppdelning mellan ”svenskar” och ”andra”. Geografiska avstånd mellan olika stadsdelar reproduceras som kulturella och mentala avstånd och nutida klasskiktning har starkt etnifierade och även rasifierade inslag. För flickornas del är ”Betongförorten” som möjligt sammanhang för identifikation både begränsad och begränsande. Den stadsdelsnationalism som bl.a. Ove Sernhede beskriver, vilken skulle kunna vara ett ungdomligt svar på stigmatisering och demonisering av förorten, har, som Andersson säger, ”genomgående manliga förtecken” (s. 86). Att inte alltid behöva kännas igen som somalier, som muslim, som Näsbybo eller någon annan beteckning är en återkommande strävan hos många av de intervjuade flickorna. Olika strategier utvecklas för att komma förbi – för att kunna passera – och inte alltid i alla sammanhang bli kategoriserade och fastlåsta i klassade, könsliga och etniska ordningar.

En "tung diskurs" som hela tiden finns i texten är den om det mångkulturella samhällets möjligheter. Själva ordet "mång-" vill författaren knyta till sin flerperspektivistiska ansats och ordet skall alltså inte förstås uteslutande i betydelsen etnisk mångfald. I en anspelning på titeln till en känd westernfilm talar hon om den goda, den fula och den onda versionen av mångkulturalism som ett sätt att sammanfatta den kritik som riktats mot begreppet. Den goda mångkulturalismen – vill värna alla människors lika värde, en tolerans för mångfald och en öppenhet för det obekanta. Den onda versionen begränsar människor, inkräktar på individens integritet och håller dem fångna i snäva definitioner och, för att anknyta till Charles Taylors inflytelserika plädering för "mångkulturen", håller de "erkända" grupperna åtskilda. Den fula versionen är slutligen en form av pseudotolerans som dikteras från en överordnad position och som döljer andra sociala orättvisor, och förklarar konflikter och sociala orättvisor i termer av annorlunda kulturer.

Var finns då Näsbyflickorna i denna diskussion av mångkulturalism? Några av dem menar t.ex. att de inte är "riktiga assyrianer". De tycker visserligen att familjeband, traditioner och vissa seder är viktiga, men de är inte beredda att följa dem slaviskt. De placerar sig själva ungefär i mitten på en "etnisk autenticitetsskala". Denna mittposition är en förutsättning för möjlig rörlighet och förhandlande kring regler och uppförande. Detta betyder dock inte att de "befinner sig mellan två kulturer" som det så gärna uttrycks.

Istället för att flickorna skulle befinna sig i ett slags tomrum mellan två avgränsade enheter förmedlar intervjuerna en upplevelse av att befinna sig mitt i t.ex. det assyriska och mitt i den "framförhandlade ungdomliga synkretiska kultur" där inte någon monolitisk beteckning fungerar för att karakterisera det meningsgivande sammanhanget. Här ser vi ett avståndstagande från en rigid autentisk etnicitet som kan tolkas som en längtan efter individuell autonomi men också en bekräftelse av betydelsen hos multietniska allianser och gemenskaper. I kritiken av det etniskt stängda finns också, menar Åsa Andersson, en kritik mot den könsordning som så ofta uttrycks i etniska termer men som också fungerar transkulturellt.

Det träffsäkra citatet "Det är helt säkert, jag kanske kommer att ha det [schal] på mej" ska inte tolkas som en felsägning eller ett meningslöst uttalande, utan som en mycket klarsynt medvetenhet om det mångkulturellas motsägelser och ambivalenser. Det pekar också på det

absoluta kravet på att kunna förhandla och navigera sig fram i de meningssammanhang som tilldelar flickorna möjliga positioner – som man måste vara beredd på kan ändra sig. Den artikulerade ambivalensen visar på en hög kompetens att hantera en motsägelsefull omgivning.

Författaren varnar för att nagla fast en precis definition av det mångkulturella samhället, utan förespråkar istället en öppen dialog som en framkomlig väg. Mångkulturalismen måste ständigt tänkas som ett kritiskt projekt. Hon återkommer också flera gånger till sin oro över att snarare bidra till och befästa, än kritisera de positioner som står flickorna till buds, genom att kartlägga och analysera dem i sin studie. Dock verkar hon finna en viss tröst i orden "Men för att bryta upp eller destabilisera ett system måste det ändå först i någon grad identifieras som system och där tror jag att ett modifierat kulturanalytiskt tydliggörande tillvägagångssätt fortfarande kan ha vissa syften att fylla" (s. 179). Så allt hopp är kanske inte ute för etnologin.

Ett kraftfullt och djärvt inspel

Inte samma lika bjuder på ett viktigt bidrag till forskningen kring ungdomskultur, etnicitet och könsordningar. Den är ett gott exempel på forskning som vill sätta avtryck i en aktuell samhällelig debatt. Den är ett kraftfullt och djärvt inspel i ett offentligt samtal där det är viktigt att etnologer finns med.

Detta är en avhandling som blir bättre och bättre. Den sista delen ser jag som den allra bästa vad gäller sammansmältningen av teori och empiri, självständiga slutledningar och inte minst en fin fingertoppskänsla för att fånga komplexiteten i intervjumaterialet. Det avslutande resonemanget om flickornas mittposition och kravet på att mångkulturalism måste få vara ett kritiskt och dialogiskt projekt syftar på ett ambitiöst sätt framåt och öppnar dörrarna för fler studier av ambivalens och komplexitet i kulturell betydelsetilldelning.

Valet av teoretiskt perspektiv känner jag personligen stor sympati för. Det framgår tydligt i analyserna att det är ett fruktbart och givande perspektiv för att uppfylla avhandlingens syfte. Här öppnas nya dimensioner och presenteras nya forskarröster inom detta teoretiska fält på ett intressant sätt. Trots detta får vi inte svar på alla invändningar som har rests inför ett socialkonstruktivistiskt, narrativitetsinriktat perspektiv – men det vore också orimligt att begära. Detta teoretiska fält, som bl.a. består av postkolonialism, performativitetsteori, intersektionalitetsstudier och diskursanalys, är inte alltid så lätt att tränga igenom. Avhandlingstexten färgas i vissa

stycken av liknande språkliga och begreppsmässiga snårigheter. Framför allt i inledningskapitlet tycker jag att avhandlingsförfattaren gör det onödigt svårt för sig själv och läsaren. Språket blir komplicerat, meningarna långa och en smått högtidlig och stel ton som inte finns i resten av texten infinner sig. Vem är min publik? är en viktig fråga att ställa sig just i språk- och formuleringsoverväganden.

Jag vill däremot understryka den reflexiva skicklighet som Åsa Andersson bjuder oss på, vilket gör avhandlingen till ett intressant metodologiskt bidrag. Välbehövlig kritik av hitintills gjorda reflexivitetsförsök paras med en öppenhet inför hennes eget arbete. På så vis finns det två spännande historier att följa genom denna bok, dels den som gradvis ökar vår förståelse för de 24 Näsbyflickornas liv och villkor, dels den som hjälper till att avmystifiera forskningen genom att förvandla det anonyma forskarjaget till en person som resonerar med andra forskare, med flickorna och inte minst med sig själv kring pinsamheter och klavertramp – vilka inte bara blir till lustigheter utan på ett klokt sätt integreras i analysen.

Flickornas berättelser, och författarens förmåga att välja ut talande, insiktsfulla, gripande och mycket kloka delar av dessa berättelser är en av bokens stora kvaliteter. Här kan också andra läsare, som inte med detsamma skulle hålla med om att här sägs något viktigt, få följa med på den upptäcktsresa som det kan innebära när nya meningssammanhang begripliggörs med hjälp av god etnologisk kompetens.

Karin Salomonsson, Helsingborg

Maria Bäckman: *Kön och känsla. Samlevnadsundervisning och ungdomars tankar om sexualitet*. Makadam förlag, Göteborg & Stockholm 2003. 239 s. English summary. ISBN 91-7061-003-7.

Ett svart raffset och kalsonger av märket Björn Borg, en vit t-shirt och kort trikåklänning, ett munspel och gitarrplektrum, piercing-ringar och en pocketbok av Kafka var några av de föremål som 1995 berikade Nordiska museets samlingar under temat "Sexiga saker". Föremålen hade valts ut av en grupp ungdomar och inhandlats tillsammans med etnologen Maria Bäckman som ett led i ett dokumentationsprojekt kring hur unga tänker om sexualitet.

Detta kan ses som en slags begynnelse på avhand-

lingsprojektet *Kön och känsla*, där intresset för ungdomars syn på sexualitet fortsatt stod i fokus, i synnerhet i relation till den samlevnadsundervisning som ges i skolan idag. Trots ett ivrigt tal och braskande exponering av "sex" i tidningar och tv, betraktas ofta sexualiteten som "privat" och dessutom driftsstyrd och biologisk, vilket sägs leda till en "naturlig" längtan efter sexuell utlevelse och reproduktion. Varför behöver vi då undervisning i "det mest naturliga" och varför skall staten lägga sig i denna process?

Först i världen

1955 blev Sverige först i världen med obligatorisk sexualundervisning, och i avhandlingen tecknas bakgrunden till detta smått revolutionerande steg. Det upplevda behovet av, och kravet på undervisning uppstod givetvis inte i ett vakuum utan påverkades av en rad andra samhällsfrågor såsom behovet av att begränsa spridningen av veneriska sjukdomar, styrningen av befolkningsfrågan, medikaliseringen av lösningar på samhälleliga och individuella problem, formerandet av en speciell ungdomskategori i behov av ledning, samt framväxten av en allt starkare kvinnorörelse.

Med den träffande rubriken "Folkhemmet, folkbildningen och folkhälsan" placerar Bäckman sexualundervisningen i en specifik kontext. I hälsoaspekten låg behovet av att begränsa sjukdomar, men också arvs-hygieniska motiv och så småningom åsikten att sexualiteten har en nära koppling till individens psykiska välbefinnande. I det betänkande som Befolkningskommissionen lade fram 1936 ville man att den förhärskande förbudsmentaliteten skulle ersättas med sociala reformer, familje- och bostadspolitik, och inte minst sexualupplysning, för att få människor att självmant praktisera en ansvarsfull sexualitet.

Det beskrivs hur det först runt förra sekelskiftet i Sverige kom att talas om en egentlig sexualpolitik, med syftet att uppnå ett visst sexuellt beteende. Nu avgränsades också vissa handlingar och känslor som just "sexualitet", vilket ansågs vara en konstituerande del av varje individ. Under 1900-talet blir dessa nya fält – sexualitet och fertilitet – föremål för ett allt starkare statligt intresse, med flera reformer. Sexualmoralen förändras – men beskrivs kanske inte bäst som frigörelse för det. Med idéhistorikern Claes Ekenstams ord bör denna uppmjukning ses i relation till "framväxten och spridningen av mer sofistikerade maktmekanismer" (s. 57). Och i detta sammanhang introduceras Michel Foucaults begrepp biopolitik, vilket syftar på hur områden